

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Indholds- og stedfortegnelse for året 1962

S. Højmark-Jensen:

Ved Tønder-Ribe vejens 100-årige jubilæum

W. Christiansen:

Fortidens julelæsning

W. Christiansen:

Af lærer Julius Hansens optegnelser

H. V. Gregersen:

Valdemar Thisted som sønderjysk folkelivsskildrer

Glimt fra svundne tider

Sønderjysk Månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Viceskoleinspektør Chr. Stenz' adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

NUMMER 12 · 1. DECEMBER 1962 · 38. ÅRGANG

Ved Tønder-Ribe vejens 100-årige jubilæum

Af S. Højmark-Jensen

I december 1861 foretog vejdirektøren for vejvæsenet i Slesvig en inspektion af den nybyggede vej Tønder-Ribe og kunne derefter indberette til ministeriet, at vejen var så solid og tilkørt, at den overalt kunne befærdes i trav. Han anbefalede derfor, at den åbnedes for offentlig færdsel den 1. april 1862. Dette var egentlig, før det var bestemt, men i efteråret 61 havde der været tørke i en hel måned, og det havde den bestyrende vej-officer benyttet sig af til at forcere arbejdet.

Vejen var blevet bygget i henhold til en kongelig forordning af 1. marts 1842 og var det næstsidste vejarbejde efter programmet. Endnu manglede stykket Bredsted-Tønder, som blev færdigt i løbet af 1862-64.

Tønder-Ribe vejen havde på forskellig måde givet bryderier, som ikke havde været til stede ved de andre hovedveje. Her må først og fremmest nævnes den omstændighed, at vejen skulle gå gennem de såkaldte blandede distrikter, hvor jorderne skiftevis hørte til kongeriget og til hertugdømmet Slesvig. I det store og hele skulle vejen følge den allerede bestående, der indtil nu havde været vedligeholdt af lokale myndigheder. Den beskrives som en ren oldtidsvej, der vel var kendelig som vej ved dybe spor og nogle steder ved grøfter ved siden, men ellers var i mådelig forfatning. Ved forhandlingen i folketinget forud for vejens anlæg udtalte kredsens folketingsmand: »Jeg kender af selvsyn disse veje i det vestlige Slesvig og har måttet stå af vognen, fordi den eneste måde at komme frem på var at gå ved siden af køretøjet og holde sig fast dør, så fyldt var vejen af huller eller som man på disse egne siger »begravelser«, at det var umuligt at komme frem siddende på vognen«. Men om denne vej var slesvigsk eller kongerigsk havde ingen betydning – den var faktisk kun en række sammenhængende kommuneveje.

Anderledes nu, da vejen skulle bygges og vedligeholdes af staten, altså henholdsvis kongeriget eller hertugdømmet. Alene fra Ribe til Brøns skiftede tilhørsforholdet 29 gange, og bedre blev det ikke længere syd på. Dette gav anledning til et mægtigt tovtrækkeri mellem de slesvigske og de kongerigske embedsmænd. Den slesvigske vejdirektør, major Ovesen, foreslog stykkevis deling fra by til by og fra gård til gård. Dette blev skarpt imødegået af den kongerigske oberst Dreyer. Under disse forhandlinger viste det sig, at beboerne i enklaverne eller det kongerigske strøgods var slemt forfordelt, idet de skulle svare skat til de nørrejske veje og tillige deltage i vedligeholdelse af de hjemlige veje efter slesvigsk lovgivning. Denne op-

Ribe-chausseen førtes gennem Østerport i Tønder. Porten fik lov at stå til 1872.

lysning fremkommer i en indberetning fra nævnte oberst Dreyer. I skriftstykket er på dette sted med blyant skrevet: »Er det således – det bør undersøges nærmere?« I motiveringen for statens deltagelse i udgifterne til vejen hedder det, at mellem Ribe og Tønder boede ca. 39.000 mennesker uden for købstæderne, og heraf hørte ca. 12.500 til Ribe amt og var således kongerigske. Resultatet blev, at vejen fra Ribe til Brøns skulle betales af kongeriget og resten ned til Tønder af hertugdømmet. Dette svarer jo nogenlunde til de førnævnte folketal.

Selve arbejdet skulle følge de sædvanlige bestemmelser, som gjaldt i kongeriget. Der var der i henhold til derom indhentede oplysninger den regel gældende, at vejmaterialet så vidt gørligt skulle tages på stedet, så der ikke blev tale om for lange transporter. Ved anlægget skulle der nu bruges skærver i et lag på mindst tre tommer, og det kunne være vanskeligt nok at skaffe på flere steder. Men man klarede sig. Berlingske Tidende skriver, at ingeniørkaptajnen ganske roligt tog sten fra kæmpehøjene på Gassebanken, og »at der blev fundet bronze- og guldsager der«. Guldsagerne alene havde en værdi af over 100 rigsdaler. Den største mærkværdighed var dog en kiste af egetræ, hvori der befandt sig en guldring og rester af tøj.

I Ribe Stiftstidende fra samme tid anføres, at ved Tønder udgravedes fundamenterne til Tønder slot og fæstningsanlæg. Et af de fire stærke hjørnetårne blev udgravet og man kom derved i besiddelse af stenmasser og granitblokke til en værdi af henved 20.000 rigsdaler, som altså kom i den slesvigske kasse. Man tog det ikke så nøje i hine tider. Da det kneb

med sten i nærheden af Døstrup, forgreb man sig endog på et stendige ved præstegården.

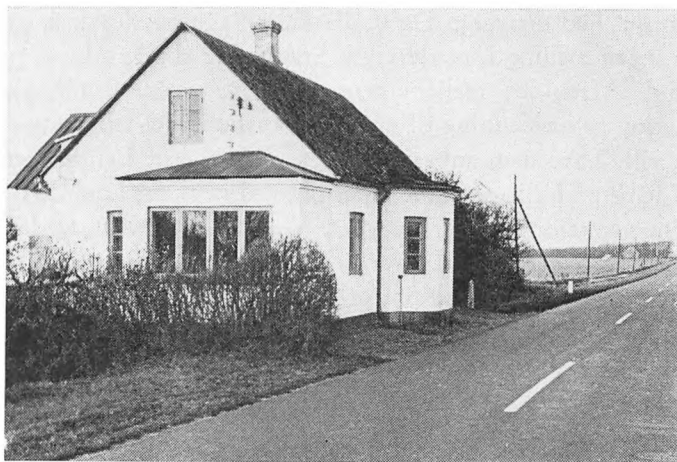
Siden 1854 var man i kongeriget holdt op med at bygge de såkaldte bomhuse, d. v. s. huse med en bom tværs over vejen, hvor der af en bommand blev opkrævet penge for benyttelse af vejen. Men i det slesvigske var disse bomhuse endnu påbudt. Resultatet var, at der kom fire sådanne huse på vejen fra Tønder til Brøns, men ingen fra Brøns til Ribe.

Det sidste i rækken fra Tønder blev anbragt på sogneskillet mellem Skærbæk og Brøns sogne, og i dag er dette det eneste, som er tilbage. De blev meget solidt byggede og kostede 2200 rigsdaler stykket »med barriere«, som det hed dengang. De skulle helst ligge på slesvigsk grund, for der var jo ingen mening i, at slesvigsk lovgivning skulle udøves på kongerigets grund. Afstanden mellem dem skulle være ca. 1 mil. Også disse huses placering gav anledning til megen diskussion, idet stiftamtmand Nielsen i Ribe ville have dem anbragt således, at beboerne i enklaverne kunne komme til Ribe på billigste måde, men i hovedtrækkene kom de til at ligge således, som vejmajoren ville have det. Ved hus nr. 3 havde det egentlig været planen at bygge det på Svanstrup mark med indkørsel for Sønder Vollum by. Ved ekspropriationsforhandlingerne opdagedes det, at et grundstykke på Nørre Vollum mark, som man tidligere havde ment var kongerigsk, egentlig var slesvigsk, fordi det tilhørte Brede kirke og sorterede under Løgumkloster amt. Der blev huset altså bygget. Beboerne i Sønder Vollum kunne derved komme syd på uden at behøve at starte med bompengene, og selv beboerne i Nørre Vollum blev ikke tvunget til at benytte bommen, da de kunne køre igennem Sønder Vollum og derfra ind på chausseen.

Da det blev bekendt, at vejen skulle åbnes for offentlig færdsel, strømmede det ind med ansøgninger om at blive bomhusmænd. Stillingerne har vist ikke været opslået ledige, da alle ansøgninger indledes med, at man har hørt, at disse stillinger skulle besættes. Når man samtidig læser reglementet, som bommændene skulle efterleve, er det næsten ikke til at forstå, at stillingerne var så eftertragtede. En bommand havde aldrig fri. Om dagen skulle bommene være oppe, men han skulle alligevel kontrollere færdselen. Om natten skulle bommen være nede, men en lygte i karnapvinduet skulle markere kontrolstedet. Selv skulle han gå ud med en anden lygte, hvorpå der foran var anbragt en metalplade til bompengene. Denne plade var efter sigende anbragt på lygten, for at bommanden ikke skulle være nødt til at røre ved pengestykkerne, som slemme kuske havde opvarmet i pibehovedet. Men han var pligtig til at have vekselpenge ved hånden. Betalingen for at bruge vejen en mil veksler noget, men var, da vejen blev åbnet, fire skilling for et tospændigt køretøj.

At læse disse 19 ansøgninger er som at vandre i et hospital. De fejler

næsten alle noget, men er meget ivrige for at godtgøre, at de er af dansk sindelag. Mange har været med i treårskrigen og tjent kongen og fædrelandet, men er som sagt meget miserable af helbred. En enkelt danner dog en undtagelse, og han bør billigvis erindres. Det er husmand H. Lohmann i Lovrup. Han er 52 år gammel og anfører som den eneste, at han er sund og rask og har opdraget 15 børn uden nogen offentlig hjælp. Han er dygtig til regning, hvilket han har lært, da han var handelsrejsende for købmand Kraus i Tønder. Han blev imidlertid ikke antaget, hvad man egentlig godt kunne have undt ham.

Det sidste af de fire bombuse. Det står på skellet mellem Skærbæk og Brøns sogne.

Det blev derimod afgået lærer Hans Peter Hansen fra Jaruplund, der fik bomhuset ved Sølsted. Hans historie er så særpræget, at den også bør erindres. Den begynder faktisk den 24. april 1848 kl. 10 om aftenen. Herom fortæller en attest fra en Bauernvogt (måske en slags oldermand) i Munkvolstrup ved navn Hans Clausen. Den er skrevet på tysk, men må jo afspejle tidens tankegang. Den lyder altså således i oversættelse:

»Da den danske armé den 24. april 1848 trak sig tilbage fra Slesvig til Flensborg, (hvilke vi her vidste), og da nu den tyske armé her forberedte sig til oprud for at overfalde de danske for anden gang, så besluttede Hans Peter Hansen og jeg os til med Guds hjælp at forhindre dette blodbad. Vi ville nemlig gøre de danske bekendt med det tyske forehavende. Dette var imidlertid et højst livsfarligt foretagende, ikke alene i udførelsen, men det kunne også få slemme følger for gerningsmanden i fremtiden. Da jeg nu har kone og børn, og da jeg ikke alene kunne styrte mig selv i ulykke, men også disse, så gik Hans Peter Hansen, som var ugift, den 24. april 1848 henad 10 om aftenen til Flensborg for at meddele danskerne,

Ovenstående viser et udsnit af et kort fra 1805. Det er udgivet af Videnskabernes Selskab og er det første danske videnskabeligt opmålte kort over Vestslesvig.

hvad vi vidste. Hvilket herved bevidnes, og er jeg villig til senere at bevidne dette mundtligt, hvis det forlanges.

Lillevolstrup, den 22. april 1850.

Hans Clausen, Bauernvogt.

Vi træffer derpå Hans Peter Hansen i København, hvor han opsøger pastor Marckmann fra Hoptrup, fordi han er syg og hjælpeløs. Han taler med Flor om ham, og han kommer på Frederiks Hospital. Professor Stein giver Hansen attest på, at han ikke kan arbejde på grund af en brok, som han har pådraget sig ved det voldsomme løb til Flensborg i natten mellem 24. og 25. april 1848.

På en eller anden måde bliver han så lærer ved Jaruplund biskole. Herfra har han en anbefaling fra pastor Henningsen i Oversø, der udtaler, at autodidakten H. P. Hansen fra 1852 til 1857 har været en tro lærer, der så vidt hans evner og kundskaber strakte til har undervist børnene vel. Men skolen skulle nu have en seminarieuddannet lærer, og derfor måtte han søge bort. Fra fire personer har han attest for, at han har været en frimodig forsvarer af Danmarks ret. De fire personer, som muligvis endnu har efterkommere i Lillevolstrup hedder Nicolaus Koch, Asmus Bruhn, Peter Thomsen og Hans Henriksen.

I 1862 er han 59 år og klager sig gudsjammerligt over sin sygdom, som han altså har fået hin nat, da han løb til Flensborg for at advare den danske hær. Om han har kunnet klare stillingen som bommand i Sølsted, vides ikke. Han var ugift og havde øjensynlig ingen familie.

(Oplysningerne fra Berlingske Tidende og Ribe Stiftstidende er her citeret efter amtsskolekon-sulent Nic. Svendsens festskrift om Skærbæk sparekasse).

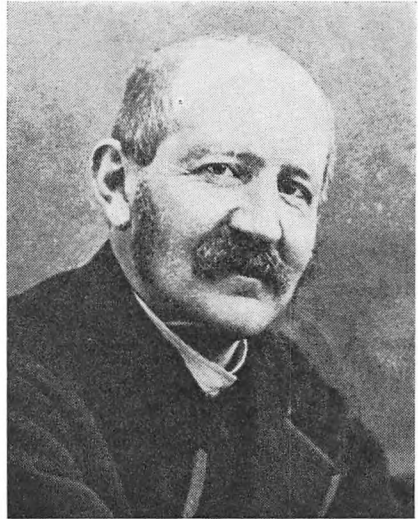
FORTIDENS JULELÆSNING

Af W. Christiansen

Julen er læsningens tid. Der findes vel næppe et gavebord, som ikke har en eller anden publikation, hvad enten det så er en billedbog, et julehæfte, en underholdende roman eller et belærende værk. Det er således ikke bare det materielle behov, som under festdagene kan få en tilfredsstillelse, den læsehungerende kan også mættes.

Springer vi nogle slægtled tilbage til den tid, da bogbestanden i et land-bohjem var yderst beskedne, og avisen vandrede i langsom cirkulation fra den ene parthaver til den anden for til sidst at ende som plettet og ilde tilredt madpapir, stod det ret sløjt til med læsestoffet, hvor man ikke havde et bibliotek at ty til.

Boghandler Drøhse
(1820-1897)

»Bogsamlingen i hjemmet var kun tarvelig,« beretter amtsskolekonsulent Svendsen i sine erindringer. »Den bestod i hovedsagen af biblen, et par salmebøger, en huspostil og et bind med Holbergs komedier.«

Og når bogbestanden i et så interesseret og solidt gårdmandshjem ikke var af større omfang, så har man lov at slutte, at der næppe heller i andre landbohjem blev anvendt nævneværdige beløb til bogindkøb.

Dagens allehånde arbejde levnede ikke megen tid til fritidssysler, og i den stilfærdige julehelg, hvor man tillod sig en afvigelse fra det daglige levesæt, blev selskabeligheden en art tidsfordriv, og denne kunne nok udfylde de ledige stunder.

Der blev ikke læst meget ud over bibelen og de gamle huspostiller. Senere kom dog almanakkerne til, og det er sikkert ingen overdrivelse at hævde, at de har været medvirkende til at give de gamle bondefolk deres første litterære interesse. De sunde og gode, fornøjelige eller rørende fortællinger kom til at vække en læsetrang, og der nåede efterhånden en folkelæsning ud til mange hjem.

I 1841 var Flinchs almanak udkommet, i 1852 Wisbechs almanak, og for denne landsdel udkom i 1880 Kirkelig Kalender for Nordslesvig, udgivet i Breklum, men det var dog især Drøhses almanak, der i et par årtier leverede underholdning og adspredelse.

Det var lidt af en begivenhed, når de omkringvandrende handelsfolk hen på efteråret havde den ny almanak i kurven blandt deres kramvarer og kunne falbyde den for 40, senere 50 penning.

Året gik på hæld, et nyt var i vente, og ved nu at kaste et blik på siderne i den nye almanak kunne man ligesom løfte en flig til det kommende år.

Gud
raader for,
hvad Karet os skal
bringe.

Her fik man oplysninger om helg og søgn, om markedsdagene i hertugdømmerne og kongeriget. Her stod anført en drægtighedskalender, en køreplan og en fortegnelse over de fornemste nulevende regenter i Europa.

For den vestslesvigske bonde var det dog af særlig interesse, at tidspunktet for ebbe og flod stod angivet. Når stormen hen på efteråret trak op, kunne man overtønde sig om, hvornår der var flodtid, og derefter beregne, om der var fare for en endnu højere vandstand. Det var også den almindelige antagelse, at et tordenvejr fulgte den stigende flod. Trak således et uvejr op og navnlig ved nattetid, tyede man til Drøhses almanak for at undersøge, om der var grund til ængstelse. Det var ligeledes en udbredt tro – og det er det for øvrigt stadig – at døende menneskers liv ebbede ud, når floden trak sig tilbage, ligesom fødslerne ville finde sted ved stigende flod.

Foruden håndbogsstoffet indeholdt den også en del fortællinger og en række illustrerede vittigheder, der dog ikke havde satirisk bid, skønt der jo var samfundsproblemer nok at revse.

I den litterære del var de fortællinger, der var skrevet under mærket »Rolf«, et navneskjul for degn Lorenz Borst i Mjolden, de mest læste. Lorenz Borst var født i 1839 i Lundtoft, hvor faderen havde et lille land-

sted. Efter $\frac{3}{4}$ års ophold som præparand i Angel kom han på seminariet i Skårup. Borst havde den lykke i sine studieår at komme i forbindelse med to ansete botanikere. I Angel levede landsdelens nestor inden for botanikken, lærer Lars Hansen, Husby, og i Skårup havde han som lærer den fremragende forsker Rostrup. Gennem disse fik han lagt spiren til sine botaniske interesser, og da han senere fik ansættelse i Kløjning og fra 1867 i Mjolden, fandt han et område, som i botanisk henseende endnu lå ret udforsket hen. Han færdedes i Tøvring krat, Lovrup skrup, marskengene og på Rømø, og han havde den for en botaniker største glæde at finde planter, hvis forekomst endnu ikke var opdaget i landet. Således fandt han i klitterne på Rømø en sjælden starart (*Carex incurva*) og i heden ved Brøns mølle en afvigende form af bugtet dværgbunke. Til ære for ham opnævnte den kendte botaniker, overstabslæge dr. Prahl, der gennem sine undersøgelser af landsdelens flora og udgivelse af det anselige værk »Kritische Flora« indtog en ledende stilling inden for planteverdenens udforskning, denne blomst efter finderens. Den fik navnet *aira flexuosa* Borstii.

De mange overraskende fund offentliggjorde Borst i Botanisk Tidsskrift og skrev desuden i Folkebladet 1882 en artikel om »Nordslesvigs Giftplanter«. ¹⁾

Det er ikke så sikkert, at den hjemlige befolkning forstod at værdsætte degnens fritidssysse, derimod påskønnede de nok mere hans skribentvirksomhed. Han var fortrolig med landsdelens rige sagnskat, og det var disse små nedarvede fortællinger, som han ikklædte en omfangsrig og fantasifuld dragt. Disse har da uden tvivl været med til at forøge kærligheden og interessen for hjemstavnsens historie, og der er eksempler på, at fortællingerne blev læst og det mange gange. Ja, så fast prentede de sig i læsernes bevidsthed, at man hos mange ældre kan møde sagnene i Borsts ikklædning.

Af fortællinger kan nævnes Et forspildt liv (1881), Finnernes fyrste (1882), Kærlighedsdrikken (1883), En dom (1884), Fangen på Solvig (1885), Brylluppet i Veddingstad (1886), Igennem brændingen til havn (1887), Tiendefogden fra Medolden (1889), Den sidste borgherre på Søgård (1890), Den svorne vej (1891), Et drama (1892), og året efter, at forfatteren var afgået ved døden (18. dec. 1892) kom fortællingen En ulv i fåreklæder (1893).

Af andre yndede fortællinger må nævnes: »Lav æ rejst ind te dragun« og »Nikloj Tvædryve«. Disse var skrevet på alsisk folkemål og forfattet af Peter Petersen Hjeds, der var født i Almsted på Als i 1846, dimitteret fra seminariet i Tønder 1868, lærer i Lysabild 1868–1872, i Øster Sottrup til 1878, degn i Hørup til 1888, i Hostrup ved Tønder til 1909, hvor han lod sig pensionere og flyttede til Bylderup-Bov og senere til Sønderborg, hvor han afgik ved døden 1943.

Claus Eskildsen fortæller, at der på Als var en mand ved navn Per Stag,

der drog omkring med Drøhses almanak. En dag kom han ind til en mand og en kone i Tandslet. Disse skulle netop til selskab, da Per Stag trådte ind. Man skulle dog lige se, hvad den nye almanak indeholdt. De fik begyndt på fortællingen »Nikloj Tvæedryve«, og de kunne ikke holde op med læsningen, inden fortællingen var til ende. De glemte selskabet og kom meget for sent.²⁾

»Min barndomsforestilling af Vorherre,« siger Eskildsen, »skabtes af Drøhses almanak, hvor man så en gammel mand med et stort skæg sidde og skrive det nye år op på en stor sten.«

For at få et indtryk af stilen skal her gengives begyndelsen til »Lav æ rejst ind te dragun«:

Forleden avten va vi te Avtensed om ved e Fostemos Mand. Vi fik en Pif Røg o en Gang Øl og sad og præted. De var stue Thammes og lil' Thammes og Thammes o e Pold og Thammes Tvæedryve og lil' Mistins Kloj. Kloj han sægled i æ Ølkruis og hogt i e Disk med sin Knytnifer, de de o kom små Grav etter, det tyd o te han ha tjend Kongen som en Ka-l, og så trygt han da novve røj Almanakker om sit Soldatterie med novve Løgn te en kundt godt ries en Gåsstaver i em med en Tresk o e End, urren te en skuld fåld om.

»Ja, da e de e sam, sejer æ, æ hær og væt Soldat, og hær i lyst te og hører, så skal æ fothel jær, hvodan æ kom astej i Flensborre, lav æ rejst ind som Rekrut te e Dragunner i Slesvig.«³⁾

Udgiveren af denne almanak var, som navnet angiver, Fr. Drøhse. I foråret 1853 åbnede han en boghandel i Tønder og sendte i den anledning forskellige af landets forlag en meddelelse, i hvilken han anmodede om deres støtte ved at åbne ham en konto samt tilsende ham deres nyheder.

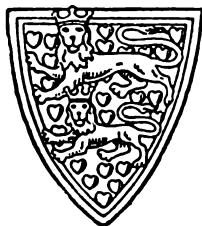
»Dels på grund af, at der her på stedet ingen ordentlig boghandel eksisterer,« anfører han i sin skrivelse, »dels også for at udbrede danske bøger her og i omegnen, som desværre endnu ikke meget har fundet sted, håber jeg ved anstrengt virksomhed og mine personlige bekendtskaber at erhverve mig en betydelig virkekreds.«

Frederik W. Drøhse, der var født i Tønder 1820 som søn af den kendte herredsfoged og justitsråd M. G. Drøhse, havde tilbragt sine læreår i den Heroldske boghandel i Hamborg og derefter været ansat som boghandler-medhjælper i Prag og Brünn, hvor han havde røgtet sit hverv med »præcision, troskab og akkuratesse og havde udmærket sig med en usædvanlig energi og interesse,« som hans efterladte vidnesbyrd antyder.⁴⁾

Han fik også et trykkeri og påtænkte i 1872 at genoplive det gamle danske blad »Vestslesvigs Tidende«, hvis der ville melde sig 300 holdere. Tallet nåedes ikke, og tanken om udgivelsen af avisen kunne først virkeliggøres en halv snes år senere, da P. Skovrøy påtog sig opgaven.

Virksomheden fik til huse i den smukke barokbygning, som Drøhse er-

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

ved Christian Stenz og W. Christiansen

38. årgang . 1962

INDHOLD:

Almindelig historie

<i>Th. O. Achelis:</i>	Alsinia	240–241
<i>Niels Beyer:</i>	Minder fra sommeren 1920	36– 40
<i>Olav Christensen:</i>	En beretning fra afstemningstiden	25– 28
<i>W. Christiansen:</i>	Af lærer Julius Hansens optegnelser ...	230–234, 256–257
	Fortidens julelæsning	250–255
	Med amtsskolekonsulent ad veje vesterude	211–215
<i>Karl Clausen:</i>	Tille Davidsen og hendes viser	65– 72
<i>Troels Fink:</i>	Mindetale over Hans Peter Hanssen	49– 56
<i>H. V. Gregersen:</i>	Da pesten truede 1711–12	137–143
<i>F. S. Grove-Stephensen:</i>	En ægteskabssag fra 1653	228–230
	Nattefrieri og natteridning	85– 89
<i>Bjørn Hanssen:</i>	Barndoms minder om min far	56– 58
<i>S. Højmark-Jensen:</i>	Ved Tønder–Ribe vejens 100-årige jubilæum .	245–250
<i>Th. Kaufmann:</i>	Vævning i Lundtoft herred og på Sundeved .	9– 15
<i>Jens Lampe:</i>	Navigationsundervisning i Sønderjylland ...	29–35, 82–85
<i>H. F. Petersen:</i>	Kammerfru Regenburg og opstanden ved hoffet	44–47, 76–80

Enkelte lokaliteter

<i>A. Andersen:</i>	Et par rettelser til Åbenrå annaler	48
<i>Ernst Christensen:</i>	Et alsisk vilkårsbrev	225–226
<i>Olav Christensen:</i>	Bogtrykker Jens Senebergs skattesag fra 1798 (Haderslev)	219–220
<i>Pastor Gottlieb:</i>	Breve fra Hviding og Øster Lindet	15–19, 80–82
<i>W. Christiansen:</i>	To vilkårsbreve fra Korntved	113–115
<i>H. V. Gregersen:</i>	Udrensning blandt Åbenrås advokater efter tre- årskrigen	159–163
<i>H. V. Gregersen:</i>	Valdemar Thisted som sønderjysk folkeli vsskildrer (Højrup)	258–262
<i>F. S. Grove-Stephensen:</i>	Slesvigs første universitet	156–158
<i>Kresten Hansen:</i>	En forsvunden gård Horshauge eller Horsager ...	150–152
<i>Jens Holdt:</i>	Nogle bemærkninger til pastor Hvids artikel ...	238–239
<i>J. M. Holdt:</i>	Gården Høgebjerg i Løjt sogn	165–173
<i>Tagé Holm:</i>	Tingstedet ved Aller kirke	163–164
<i>C. Hvidt:</i>	Ti år i Vestslesvig (Ballum) ...	104–111, 121–128, 145–150

<i>H. C. Hummeluhre:</i>	Æ gastok i Rends	73
<i>Ed. Jubler:</i>	Lidt om Løjtsogns gamle præstegård	73– 76
<i>P. Kürstein:</i>	Slien, farled, hærvej og fiskevand	185–195
<i>Jens Lampe:</i>	Mommark færgested og forbindelse til Ærø	128–132
<i>Chr. Maibøll:</i>	Det første brandgilde på Als	59– 60
<i>A. Malling:</i>	En Rørkær-drengs salmebog	176–182
<i>F. Mørch:</i>	Tønder bys nødpenge	198–204
<i>August F. Schmidt:</i>	Fra Røddingegnen	234–236
<i>Urban Schrøder:</i>	En afskedssang fra Hørup præstegård	40– 42
<i>Svend B. Troelsen:</i>	Misthusum	1– 9
<i>O. Valentin:</i>	Det Beyerske epitafium i Mariekirken i Flensborg	97–104
<i>J. Redl. Volquardsen:</i>	Den gamle kornvindmølle i Horsbøl	215–217
<i>Hans Worsøe:</i>	En barnemishandlerske i Bedsted	158–159
	En guldsmedekontrakt fra Åbenrå 1752	217–218
	Kilegårds oprindelse (Åbenrå)	115–118

Personalhistorie

<i>P. Obling Andersen:</i>	Præsten Ægidius Laugesen Wedel og hans slægt...	90– 92
<i>Allan Christiansen:</i>	Niels Henrik Abel	42– 44
<i>Henning Heilesen:</i>	Degnen Nyegård fra Rise	19– 24
<i>Jens Holdt:</i>	Hans Schlaikier Prahl	205–211
<i>Ebbe Knudsen:</i>	Personalia over fru Dorthea Hegelund	152–155
<i>Johannes Petersen:</i>	Nis Feddersen Petersen og hans slægt	182–184
	Pastor Andreas Petersen (Bedsted)	226–228
<i>August F. Schmidt:</i>	En sønderjysk folkemindesamler: M. J. Skov ...	133–137
	Pastor Asmussen fra Emmerlev	223–224

Småstykker

<i>Olav Christensen:</i>	Borgmestergilde i Haderslev i gammel tid	224
	Den første pipe tobak i Haderslev	243
	En tiggers skæbne	95– 96
	Fysikus Caspar Schunck	96
	Løst pige i 1732	223
	Pigenavnet Synde	224
	Slægten Papkes ældre led	119–120
<i>W. Christiansen:</i>	En løber	244
<i>W. Christiansen:</i>	Gabriel Kochs opdragelsesmetode	263
	Modvillige brudefolk	264
	Vestslesvigsk jul 1855	263

*Historisk
Samfund
for Sønderjyllands*

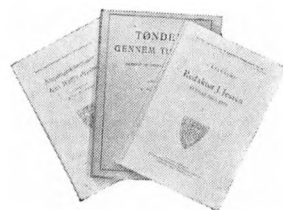
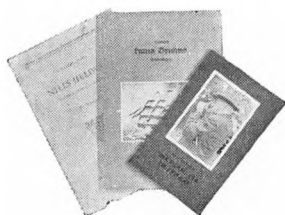

PUBLIKATIONER

Sidste nye:

H. V. Gregersen: Den Lüneburgske Saltoktroi

Th. Kaufmann: Minder og Tanker

I 1962 er endvidere udsendt:

Harald Jørgensen: To ungdomsvenner

H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjydsk Psalmesang 1717—1740

I bogfortegnelsen iøvrigt GODE GAVEIDEER —

H. V. Gregersen:

Den Lüneburgske Saltoktroi

Et bidrag til salthandelens historie i hertugdømmet Slesvig.

Salt var i ældre tid langt den betydeligste importvare i de nordiske lande og derfor i virkeligheden »al handels moder«. På grundlag af trykt og utrykt materiale, af hvilket en stor del er hentet hjem fra udlandet, belyses i det foreliggende værk et emne af største interesse for ældre tiders handelsliv, tilmed et emne, som hidtil har været ret upåagtet af den historiske forskning. Gregersens bog må derfor anses for at være et betydningsfuldt supplement til Sønderjyllands almindelige historie.

Også lokalhistorisk interesserede vil finde meget stof i denne bog, idet snart sagt alle egne af landsdelen — vestkyst såvel som østkyst, de nordlige egne såvel som de sydlige — bliver berørt i forbindelse med emnet. Ikke mindst indførelsen af et særligt monopol for Lüneburgs saltproducenter, »den Lüneburgske Saltoktroi«, gav anledning til stort postyr. Fra egen til egen strømmede det ind med klager over den uretfærdige behandling, som befolkningen var blevet udsat for.

Den ca. 300 sider store bog fremtræder indbundet og i smukt udstyr.

Pris: kr. 17,00 (34,00 i boghandelen).

Th. Kaufmann:

MINDER OG TANKER

Denne nye bog i den såkaldte lille serie er fhv. væver *Th. Kaufmanns* erindringer fra barndomsårene i 1880'erne frem til genforeningstiden, og Th. Kaufmann er her som i sine mange andre bøger og artikler den gode fortæller. Det jævne barndomshjem i fattiggårdens nærhed er skildret på en så levende måde, at læserne næppe igen vil glemme dette miljø fra en nu forlængst svunden tid, og også den senere tid er skildret med varme og indfølelse.

Kendt ud over vide kredse blev Th. Kaufmann for sine mange feltbreve fra første verdenskrig og for sit virke indenfor afholdsbevægelsen, Sønderjysk Arbejderforening og som medlem af Vælgerforeningens tilsynsråd. Hans minder fra disse års virke vil således være af blivende værdi til belysning af fremmedherredømmets sidste år og den bevægede genforeningstid.

Bogen er indbundet og tilbydes til favørpris kr. 5,50 (i boghandelen 11,00).

I serien Skrifter, udgivne af Historisk Samfund
for Sønderjylland, er udkommet:

- Nr. 1. Provst Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. 2,25 kr.
(I boghandelen 4,50 kr.).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landråd*. Udsolgt.
- Nr. 3. *Tønder gennem Tiderne*. Under redaktion af M. Mackeprang.
I udsolgt, II kr. 11,00 (22,00).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk fattigvæsens fortid*. Kr. 4,50 (9,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. Udsolgt.
- Nr. 6. *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2 kr. (4,—).
- Nr. 7. *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse*.
Kr. 3,00 (6,00).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*.
Kr. 2,00 (4,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*.
Udsolgt.
- Nr. 10. *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. Under redaktion af Cl. Eskildsen, J. Hvidtfeldt og P. Kr. Iversen. Kr. 6,00 (12,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur*, 2. udgave m. tillæg: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen, indb. kr. 7,50 (15,00).
- Nr. 12. *Nordslesvig efter genforeningen*. 7 radioforedrag. Kr. 3,00 (6,00).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: *Fra Als til Tønder*. Udsolgt.
- Nr. 14. N. Black Hansen: *Åbenrå annaler, 1524, 1584-1694*. Kr. 4,00 (8,00).
- Nr. 15. Peter Kr. Iversen: *Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog*.
(Udsolgt).
- Nr. 16. A. Svensson: *Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis*. I. Udsolgt.
II kr. 10,00 (20,00), III kr. 15,00 (30,00).
- Nr. 17. H. V. Gregersen: *Niels Heldvad*. En biografi. Kr. 8,00 (16,00).
- Nr. 18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: *Kaptajn Hans Bruhns Erindringer*. (Udsolgt).
- Nr. 19. Asger Nyholm: *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogeskripterens tid*, indb., kr. 12,00 (24,00).
- Nr. 20. Knud Kretschmer: *Den sønderjydske Fond*. Kr. 8,00 (16,00).
- Nr. 21. H. V. Gregersen: *Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier*.
Kr. 8,00 (16,00).
- Nr. 22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: *Borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere i Flensborg 1550—1848*. Indb. 6,00 kr. (12,00).
- Nr. 23. G. Japsen: *Den nationale udvikling i Åbenrå 1800—1850*. Indb. Kr. 15,00 (30,00).
- Nr. 24. Sigurd Schoubye: *Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550—1900*. Udsolgt.
- Nr. 25. *Åbenrå bys Historie I*. Under redaktion af J. Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Indbundet 16,50 kr. (33,00).

- Nr. 26. Harald Jørgensen: *To ungdomsvenner. En brevveksling mellem H. P. Hanssen og H. V. Clausen.* Indb. 15,00 kr. (30,00).
- Nr. 27. H. Hejselbjerg Paulsen: *Sønderjydske Psalmesang 1717—1740.* Indb. 22,00 kr. (44,00).
- Nr. 28. H. V. Gregersen: *Den Lüneburgske Saltoktroi. Et Bidrag til Salthandelens Historie i Hertugdømmet Slesvig.* Indbundet 17,00 kr. (34,00).
-

Serien af små, populære levnedsskildringer:

- Marie Boesen: *Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie.*
Medlemspris kr. 4,00 (8,00).
- Hans Hansen: *Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste.*
Kr. 5,00 (10,00).
- Morten Kamphøener: *Skrumsager. En sønderjysk fører.*
Kr. 5,00 (10,00).
- Johan Meyer: *Det gamle Frøslev.* Indb. 5,00 kr. (10,00).
- Th. Kaufmann: *Minder og Tanker.* Erindringer fra grænselandet. Indbundet kr. 5,50 (11,00).

De to serier redigeres af et udvalg bestående af generalkonsul, dr. phil. Troels Fink, Flensborg, seminarieadjunkt H. V. Gregersen, Haderslev, landsarkivar P. Kr. Iversen, Åbenrå, og forstander Hans Lund, Tandrupgård. Manuskripter og henvendelser til redaktionen iøvrigt sendes til redaktionssekretæren, seminarieadjunkt H. V. Gregersen, Dr. Alexandrinesvej 2, Haderslev.

Endvidere forhandles:

- H. V. Gregersen: *Messe og Marked.* Det landskendte Kliplev marked. Kr. 8,00 (16,00).
- Bjolderup Sogns Historie:* Under redaktion af H. V. Gregersen og Peter Kr. Iversen. 22,00 (44,00). 1. halv. kr. 10,00 (20,00). 2. halv. kr. 12,00 (24,00).
-

Historisk Samfund for Sønderjylland udgiver i frit abonnement:

Sønderjysk Månedsskrift

Tegn abonnement à 14 kr. årligt, og De modtager et fyldigt, månedligt hæfte med små, letlæste artikler vedrørende historiske og kulturelle emner. Bestilling afgives på vedlagte kort.

Ældre årgange af Sønderjysk Månedsskrift kan købes gennem skriftekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå.

Prisen for et sæt af de årgange indtil 1957, der endnu haves på lager, er kr. 25,—, enkeltårgange sælges for kr. 5,—, efter 1957 dog kr. 10,— pr. årgang, enkelthæfter à kr. 1,00.

★

Medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland får gratis *Sønderjyske Årbøger* med 2 halvbind om året. En del ældre årgange haves endnu på lager. De forhåndenværende årbøger indtil 1960 sælges for 100 kr. pr. ukomplet række, enkelte årgange 1889—1933 kr. 5,00, 1933—1957 kr. 7,50 og 1958 ff. for kr. 11,00.

Indmeldelse eller bestillinger kan afgives på vedlagte kort.

<i>Højmark-Jensen:</i>	Kongeligt humør i Sæd skole	263
<i>F. S. Grove-Stephensen:</i>	Kok anbefales 1725	244
<i>N. A. Knudsen:</i>	Fra kongebesøget i Bylderup	120
<i>Jens Lampe:</i>	Dansk på Angel	243
	Da velfærdsstaten ikke fandtes	222
	En Åbenrå-skipper (Peder Chr. Kragh)	94
	Føringer opdagede Scoresbysund	94
	Han måtte bide i det sure æble	222
	Kricket igen	244
	Lærer som opfinder	119
	Modstand mod hertugen	222
	Sjældent navn	94
	Soldatergrav i Ensted	224
<i>Cornelius Schmidt:</i>	Godtgørelse for krigsskaden 1848–50 i Døstrup .	244
<i>Jonathan Smith:</i>	»Kelleveller«	222
<i>Hans Worsøe:</i>	Lærer Kallesens brevbog fra Bolderslev	94– 95

Forskelligt

<i>Amtmand Vagn Hansens</i>	tale i Sønderjyllandshallen	236–238
<i>J. Slettebo:</i>	Hjemstavnsudstilling i Hovslund	144
<i>Hans Worsøe:</i>	Hans Peter Hanssens mindeudstilling i Åbenrå ...	61
	Jes Jacobsens mindeudstilling	111–113
	Anmeldelse af Chr. Schørring: »Min far var præst« ved Gg.	
	Anmeldelse af Th. Kaufmann: »Den onde herremand på Ladegård« ved Chr.	
	Fortegnelse over dagbladsartikler 1961	93
	Prisopgave	211

Nekrolog

<i>W. Christiansen:</i>	Christian Maibøll	62– 64
-------------------------	--------------------------	--------

STEDFORTEGNELSE

A

Abild 43
Adsbøl 40
Aller 163
Alslev 133
Amrum 25
Arnæs 25, 35, 189
Arrild 242
Asserballe 222, 225, 240
Augustenborg 64, 222, 240

B

Ballum 6, 104 ff., 121 ff., 238, 241
Barsbøl 6
Bedsted 158, 226
Birkelev 133
Bjolderup 94
Bodum 12
Bolderslev 94
Bommerlund 64
Bovrup 12, 66
Brede
Brøns 8, 90 ff., 245
Burkal 242
Bylderup 120, 242

C

Christiansfeld 37

D

Dagebøl 32
Draved 226
Døstrup 133, 244, 263

E

Egen 241
Egernsund 25
Emmerlev 109, 223, 264
Emmerske 64
Ensted 20, 224

F

Felsted 222
Flensborg 25, 83, 97 ff., 119
Forballum 8, 239
Før 25, 32, 94, 119, 242

G

Gråsten 25

H

Haderslev 29, 36, 38, 95, 119, 206,
219, 223, 224, 238, 243, 244
Hajstrup 231
Havnbjerg 241
Hjemsted 6
Hjerpsted 20
Hjordkær 242, 264
Hoptrup 110, 195, 224
Horsbøl 215
Hovslund 144
Høgelbjerg 165 ff.
Høgslund 226
Højrup 258 ff.
Højst 254
Hørup 40, 72, 241
Hviding 15, 36

J

Jaruplund 248
Jejsing 62

K

Kappel 25, 35, 188
Klipelev 242
Korntved 113, 183

L

Ladegårdskov 242
Lambjergskov 64

Løgumkloster 91
Løjt 25, 34, 73 ff., 165, 242
Lysabild 240

M

Mastrup 234
Mejlby 62
Misthusum 1 ff.
Mjong 64
Mjolden 252
Mommark 64, 128 ff.
Morsbøl 6
Møgeltønder 25, 263

N

Nordborg 63, 240
Notmark 42, 63, 241
Nybøl 49

O

Oksbøl 241

R

Randerup 6
Rends 73
Rise 19 ff., 65, 152
Rishjarup 66
Roager 133
Rurup 34
Rødding 234 ff.
Rømø 25, 242
Rørkær 176, 182

S

Skærbæk 2, 248
Sild 25
Slesvig 156, 187
Slien 185 ff.

Smedager 19
Sommersted 205, 259
Sottrup 244
Stepping 234
Svanstrup 8
Svenstrup 64
Sød 263
Sølsted 248
Sønderborg 25, 32, 63, 238, 241
Sønder Sejerslev 263

T

Tandslet 59, 144, 241
Tyrstrup 163 ff.
Tønder 25, 64, 90, 198 ff., 205,
233, 238, 241, 242, 244, 245, 254
Ulkebøl 62, 63, 240
Ullerup 66, 222

V

Varnæs 66
Vester Sottrup 144
Vilsbæk 133
Vodder 134
Vollum 247

Ø

Øsby 206
Øster Lindet 15, 80
Østerløgum 21

Å

Åbenrå 10, 29, 48, 57, 61, 83, 94,
96, 111, 115 ff., 152, 159 ff., 217,
222, 237, 242, 244
Åstrup 94, 228, 242
Årø 234, 256
Årøund 230

*Portal til Drøhses butik
(Storegade 24)*

hvervede sig i 1859, og som angives at være opført 1672. Med sin smukke portal, flankeret af snoede søjler, står huset som en prydding for byen og tiltrækker sig turisternes opmærksomhed. Drøhse blev – efter en beretning i avisen – budt 4000 mark for portalen af en tysk kunstelsker. Men heldigvis modstod han fristelsen til at sælge.

Almanakken, der første gang udkom i 1867, fik i året 1894 en konkurrent gennem Sprogforeningens almanak. Med sit mere lødige indhold formåede den ret hurtigt at vinde frem på den andens bekostning, men den gamle Drøhses almanak fortsatte dog ud over århundredskiftet.

Hvor uanselig den end var, så har den dog været med til at tilfredsstille et læsebehov. I mange hjem blev den den årlige forøgelse af den ret sparsomme bogbestand, og den blev i vinterens løb mærket af flittig brug.

Kilder: 1) Die Heimat 3. bd. s. 45. 2) Sønderj. Månedsskrift 9. årg. s. 9. 3) Sønderj. Månedsskrift 10. årg. s. 12–14, genoptrykt. 4) Privatpapirer, Tønder bibliotek.

Af lærer Julius Hansens optegnelser

(fortsat fra side 234)

Flytningen var en drøj tur. Møbelvognen kunne ikke køre ned for døren i Gammel Ladegård på grund af skråningen og sandet. Vejen til Hammellev var heller ikke god. Desuden måtte vi ned gennem Fredsted, da chausseen var under reparation. Ved en gård i Fredsted måtte en tyk gren, som spærrede vejen, saves af. I Haderslev måtte alt sættes af på broen. Herfra blev sagerne båret ud på dampskibet »Spekulant«. Da vi sejlede ud af fjorden, var bladene på bøgerne rødlige af nattefrost (6. juni). Fra dampskibet måtte alt bæres i land og lægges i tangen. Så kom bøndernes vogne og kørte det op i skolen og satte det ind i skolelokalet, thi boligen blev malet. Se, det kalder man at flytte! Skolen var énklasset, 67 børn, og de store var næsten alle dispenserede om sommeren.

Øst for skolen så vi Assens med sin høje skorsten. Om aftenen var fyret tændt, og vi kunne tydeligt se gaslygterne ved havnen og op ad gaderne. Nord for Årø så vi Båge med det stærke fyr. Mod vest så vi over til Årøsund med den grønne park og et fyr samt den lille havn. Mod syd kunne vi tydeligt se Als. Dengang kom der mange skibe forbi, af hvilke ofte flere ankrede op i vigen, og så kunne man nede på »Børsen« (for enden af smedens hus), der var et samlingssted for folk, der ikke havde det så travlt, få høre lidt nyt rundt omkring fra. Årø havde seks gårde, en del landbolsteder og flere jordløse huse, ialt ca. 1000 tønder land. Indbyggernes antal var ca. 250. Over til Årøsunds bro havde vi ca. 1/6 mil, fra Odden (æ øjt) omtrent det halve. En vinter spadserede vi over sundet i tre uger og trak ni lig over (skarlagensfeber). Der var en knalden hver dag efter vildænder, og der stangedes ål. To af mine drenge skød en stor svane.

Det var billigt at leve på Årø. Et stort knippe torsk kostede 10 penning. Det var en dejlig tur at gå om morgenen ud på vor mark. Skibene lettede anker eller kom sejlene. I åen gik sædvanlig den sorte stork og hejren, og mellem rørene svømmede vildænder med deres ællinger. Jeg havde et godt stykke jord og kunne let holde en ko, om vinteren havde jeg to. Desuden havde vi et får, der sædvanlig havde to lam. Vi var af og til ovre på fastlandet; lærerne kom sammen én gang om måneden, og var vejret mindre gunstigt, overnattede vi i Årøsund. Der var en generalstorm med højvande, da vor søn blev født den 23. september 1881. Vi var vel seks karle til at ro over til Årøsund. Turen varede ca. to timer, tilbage 5 minutter. Jordmoderen skulle hentes i Hajstrup, men hun var i Øsby for at koge til bryllup, så måtte jeg tage derhen; men alt forløb godt.

Fiskerne så ofte luftspejlinger – fata morgana – på havet. En dag var jeg også så heldig. Det var mod syd over Als. Nedenunder flimrede det, og Als var ikke at se. Da viste der sig et landskab oppe i luften: en vejrmølle, træer og hegn, tæt ved et toetages, hvidt hus, alt så tydeligt. Jeg hentede onkels kikkert og så det endnu klarere. Siden forsvandt det lidt efter lidt.

Årø er rig på oldtidsmindesmærker. Mod nord lå flere store gravkamre, hvori landbolsmændene gemte deres kartofler. De blev ødelagt, og stenene købte Gyldenfeld til grundvold under sit hus på Naffet. »Æ vold« var en høj mod vest, der nu er sløjfet, måske anlagt til udsigt efter sørøverne; der fandtes ingen oldsager deri. Årøerne kom på den idé, at de ville tage moserne under plov. De blev ryddet, og en uendelig masse egestammer kom for dagens lys. Man har i moserne og ved dræning fundet en mængde oldsager af sten, to bronzelurer, en kasket fuld af romerske mønster, adskillige gravkamre. Lærer Andersen og jeg fandt og bestemte begge samtidigt den sjældne plante *statice rariflora* på Søjmaj (nu fredet).

Løvrigt fandt jeg livet deroppe ret interessant, ikke så min kone, der længtes efter fastlandet. Men lige så mange folk, lige så mange meninger. Friskolelærer E., som tilbragte sin ferie hjemme på Årø, førte følgende samtale med deres nabo Jep Væver:

E.: »Det er da dejligt at leve på denne lille ø.«

J. V.: »Hvoffor det, hvoffor det?«

E.: »Jo, her kan man jo bade.«

J. V.: »Hvad er det godt for, hvad er det godt for?«

E.: »Det er godt for maven!«

J. V.: »Det er en gammel hat er'et!«

I august 1883 drog familien til Moltrup, og derfra kom de til Mastrup i oktober 1901. Her lod lærer Hansen sig 1912 pensionere og flyttede til Haderslev, indtil han i 1920 tog til Sønderborg. Han afgik ved døden den 4. august 1946.

Af sønnerne blev den ældste, Jørgen, præst i Branderup fra 1905 til 1911 og fra 1911 til 1940 i Hostrup, nu bosat i Løgumkloster. Julius blev lærer i Haderslev, og Hans og Christian blev købmænd henholdsvis i Sønderborg og Broager.

Chr.

Valdemar Thisted som sønderjysk folkeliivsskildrer

Ved H. V. Gregersen

Fra ikke få sønderjyske sogne findes der fra tiden mellem de to slesvigske krige skildringer af landbefolkningens levevilkår. Det er som regel de stedlige præster, der har været mester for disse, og ingen af dem nåede videre i denne kunst end H. F. Feilberg i Valsbøl med skildringen »Fra Heden« (1863). Også Burkal-præsten Johs. Koks afhandling om den melleslesvigske slette og dens beboere fra 1859 kunne nævnes i den forbindelse. Mindre kendt er det derimod, at digterpræsten Valdemar Thisted fra Højrup har leveret tilsvarende rids af livet i sit sogn.

Valdemar Thistedes navn er i vor tid glemt af de fleste, og i hans gamle sønderjyske sogn er det i dag kun de færreste, der aner, hvem han var. For godt hundrede år siden var det anderledes. I 1843 var han blevet kendt ud over det ganske land som forfatter til rejsebogen »En Vandring i Syden af Emanuel St. Hermidad«, som regnes blandt de allerbedste i dansk litteratur, skønt forfatteren aldrig var nået længere sydpå end til Kolding! Senere kom han imidlertid på lange rejser til Tyskland, Schweiz og Italien og skrev flere bøger om disse ophold. Endnu med en af sine sidste bøger, »Breve fra Helvede, udgivne af M. Rowel«, vakte han stor opsigt i sin samtid. Han forsvarede sig dengang mod sine angribere ved at sige, at nok havde han aldrig været i helvede, men han havde jo heller ikke været i syden, da han skrev sin første rejseskildring fra disse egne!

Valdemar Thisted kom i 1853 til Højrup fra Århus, hvor han havde været adjunkt ved realskolen. Året før havde han forgæves søgt det ledige præstekald i Sommersted. I den anledning skrev han følgende hidtil ikke offentliggjorte brev, der er meget oplysende om Valdemar Thistedes væsen og personlige forhold.

Valdemar Thisted til Th. A. J. Regensburg 1852 30/9.

... Jeg skulde ikke vove ad privat Vej at henvende mig til Ds. Højvelbaarenhed for at anbefale mig til Befordring, hvis det ikke skete i den

ligesaa sikkert som sørgelige Følelse af, at, hvis ikke snart mit forkuede saavel moralske som fysiske Væsen sættes under heldigere Vilkaar i en friere Virksomhed – det da vil vorde for silde for mig tilfulde at nyde godt af denne lange og dybt savnede Velgjerning. Det er altsaa for Mere end Existensen, det er for Livet selv, jeg strider, idet jeg vover denne usædvanlige Tiltærmelse.

Mangfoldige kunne vistnok have ligesaa gode positive Adkomster som jeg; men Faa eller Ingen, det veed jeg sikkert, kunne være saa haardt trængende som jeg.

Jeg er henvend 13 Aars Kandidat med en skikkelig god Karakter; paa 7de Aar har jeg med hæderligt Vidnesbyrd tjent som Adjunkt ved den videnskabelige Realskole. Som Skribent og Digter under det antagne Navn Emanuel St. Hermidad har jeg nydt lykkelig Anerkjendelse af et humant Publikum, der har læst mine Skrifter og opmuntret mig til at fortsætte, af en højhjertet Regjering, som på offentlig Bekostning har ladet mig foretage en Rejse i det klassiske Syden. De sidste Aar har jeg af levende indre Trang næsten udelukkende offret Forberedelsen til mit gejstlige Kald. Jeg har indgivet allerunderdanigst Ansøgning om Sommersted Sognekalde, et Embede, der, uagtet lidet, i mangfoldige Henseender lover mig en velsignelsesrig Tilværelse og Virksomhed. Maatte jeg opnaa dette, tør jeg vel haabe, at jeg atter vil vorde karsk paa Sjæl og Legeme, vinde Kræfter til frie og frejlige Forhaabninger . . .

RA. Regenburgs arkiv.

Vraget i Sommersted kom Valdemar Thisted som nævnt i 1853 til det endnu mindre kald i Højrup vest for Toftlund, og her blev hans tilværelse ikke lutter idyl. Han kom som den fremmede, der måtte føre en daglig kamp for at finde sig til rette i dette nordvestmellemslesvigske miljø. Resultatet af hans oplevelser blev brevromanen »Præstekalde. En Samling Breve, udgivne af Herodion« (1859), hvori Højrup er blevet til »Hvilsted«. Atter og atter kommer han i denne roman ind på sin menigheds liv og færden. De følgende udtog af dette værk vil vise hans evne til at give en levende og klar skildring af hans sønderjyske sognebørns hverdag.

Om Valdemar Thisted iøvrigt: H. Lausten-Thomsen i Sønderjyske Årbøger 1937 og Dansk Biografisk Leksikon.

Byggestil

Husene er alle opførte af røde sten i en ejendommelig, ensformigt udviklet stil. I almindelighed består *gårdene* kun af to eller tre i en ret vinkel sammenbyggede længer med en åben gård mod nord, eller nord og øst tillige. Våningen vender sine vinduer mod syd.

Portene og dørene er i almindelighed smukt buede. Hovedindgangen udmærker sig gerne ved en kvist eller gavl i pyntelig rundbue og fremviser i dette tilfælde som oftest dobbelte døre.

Man træder fra gården ind i en forstue, det såkaldte framgulv. På den ene side fører en dør ind til loen og båsen (stalden), på den modsatte en anden gennem køkkenet til dagligstuen. Fra dagligstuen, det såkaldte store dø'ns, kommer man ind i et mindre værelse, som bærer navn af det lille dø'ns, og derfra videre ind i storstuen, som kaldes pissel. Overalt hersker der renlighed, orden og pyntelighed.

»Præstekald«, s. 53.

Levemåde

Med den huslige indretning står *levemåden* i en ret træffende overensstemmelse. Man føler ingen trang til at spise meget, men man vil spise godt.

Dog hersker der i det daglige liv ingen overdådighed; det skulle da være i kaffen og brændevinen eller snarere i forbindelsen af disse to oplivende drikke. Den såkaldte *kaffepunch* kommer nemlig frem ved enhver lejlighed og hævder afgjort sin betydning som folkets yndlingsnydelse. Der findes ikke mindre end fire kroer med udstrakte handelsprivilegier i sognet, men ondet er ikke så stort, som det skulle synes at være.

»Præstekald«, s. 54.

Navneskik

De fleste familier har fra gammel tid stamnavne, men hver slægt bærer tillige et efternavn, dannet af faderens fornavn, og således kommer det, at de fleste personer frembyder hele tre navne for erindringen. Iblandt stamnavnene findes ikke få, som har en ægte dansk klang.

»Præstekald«, s. 55.

Knipleriets skadelige virkninger

Knipleriet er her almindelig udbredt og må uden tvivl udøve en såre skadelig indflydelse på befolkningens fysiske væsen. Når man ser de flinke kniplersker, mødrene til en ny slægt, må man foreløbig give denne mening medhold. Fruentimmerne er i almindelighed nette og takkelige, men savner ofte både kraft, fylde og farve. Fra børn af sidder de stille den hele vinter i den stærkt opvarmede stue, bøjede over deres fine arbejde. Det må nødvendigvis skade ikke alene sundheden overhovedet, men også og især udviklingen.

»Præstekald«, s. 55.

Klædedragt

I klædedragten ligner bønderne snarere simple velstående borgerfolk i en af vore købstæder. De er raskere og flinkere, mere bevægelige både i ånd og legeme end mængden af vore danske bønder og synes med en større selvstændighed at forbinde en højere grad af dannelse. Dog er det i alt fald ikke skolen, men livet, de skylder dette sidste fortrin. De synes mig

kløgtige, betænksomme, noget beregnende og som følge heraf også noget tilbageholdende, men på samme tid rettænkende, ærekære, velvillige og trofaste.

»Præstekald«, s. 56.

Bøndernes frie stilling

Her i Slesvig har folket aldrig været kuet af noget vornedskab, noget hoveri, end ikke af noget herskab. Deraf denne påfaldende uafhængigheds- og frihedsfølelse, denne kraftige selvbevidsthed og selvstændighed. *Slesvigeren kender ikke noget andet herskab end kongen, og ham er han stolt af at tjene.* Han kalder sig kongens fæster, men er i denne egenskab så godt som selvejer.

Kun med hensyn til arvegangen er dette fæste af væsentlig og fremtrædende betydning. Den ældste søn i familien arver nemlig hele godset. Moderen har kun sin aftægt at fordre, og de øvrige børn må nøjes med at dele den stående og rørlige ejendom, hvori den ældste søn dog også har sin broderpart. Hver bondegård er følgelig en art stamhus eller majorat, og familiens ældste søn er husets stamherre. Denne værdighed understøttes af sært betegnende stamnavne, som stundom i umindelig tid har været knyttet til samme stavn.

For øvrigt kan fæsteren uden for stor bekostning og vanskelighed få sin gård til rigtig tøj og kan så dele mellem sine børn ganske, som han behager. *Der gives intet friere, mere uafhængigt menneske end den slesvigske bonde på sin fædrene gård.*

»Præstekald«, s. 87.

Økonomiske forhold

De fleste sidder – som det hedder – hårdt i det. Jordegodset er i betydelig grad udstykket, i halv- og kvartgårde og et lige antal huse og dertil stærkt bebyrdet. Derfor må en mand, der sidder med familie i en såkaldt halvgård, der lader sig drive med ét par heste, eller i en såkaldt kvartgård eller endog i en endnu mindre ejendom, bruge sine kræfter og se nøje til for at komme igennem.

Det ville være ganske umuligt, dersom han ikke havde andet at stole på end sin kornavl. Jorden frembringer kun 3 til 6 fold, så bonden sælger så godt som intet korn. Men han har »udslag«, som det kaldes, hede- og mose-overdrev og sædvanligvis en overflødighed af godt hø. Herved ser han sig i stand til at opdrætte en del ungkvæg, og det er solgt af dette, som skal holde ham oppe.

Derfor er det ganske naturligt, at, mens hans ånd higede mod norden, hans blik uvilkårlig rettedes mod sønden, hvorfra køberne eller i alt fald priserne skulle komme, og at der under den stadige omsætning udvikledes en handelsdrift i ham, som just ej kunne være gunstig for hans moralske

væsen. »Hvad koster det?« og »Hvad vil De give?« blev stående spørgsmål i hans tanke og på hans læber. Så agtværdig altså bonden i denne egn end er både i sit levned og sin stræben, fordyber han sig dog unægtelig stærkere, end man kunne ønske, i denne verdens handeler overhovedet og i sin personlige interesse i særdeleshed. De knappe kår gjorde ham i usædvanlig grad påholdende. Den rige handel lærte ham at være betænkt på sin fordel. Det er summa summarum af en vest-mellemslesvigers livsudvikling.

»Præstekald«, s. 131–132.

Grandestævne

Et grande bringer ældgamle tider i erindring. Her i Slesvig har landkommunerne endnu ingen ordentlig organisk forfatning. Når en eller anden genstand af almeninteresse skal forhandles, udsender præsten eller sognefogeden en grandeseddel, der så hastigt som muligt ved sognebudet befordres fra by til by, fra bolig til bolig. Til den angivne tid forsamles da sognefolkene, store og ringe, i een af skolerne for at lade sig tingen foredrage og tage den under overvejelse. Det er altså en folkeforsamling efter indskrænket målestok; et ting ville man have kaldt det i ældgamle dage.

På disse grander går det ofte stormende til, og den herskende forstyrrelse vidner kun dårligt om, at man er kommet sammen for at bringe orden i tingene. Enhver synes kun at trakte efter at få sin mening lydelig frem uden at bryde sig om at høre andres. Man snakker, taler, råber i munden på hverandre. Sognefogeden, som skulle dirigere, forstår ikke at gribe tingen, og selv om han forstod det, ville han dog ej kunne få bugt med denne forstyrrelse. Thi det er ham ikke engang muligt at skaffe sig ørenlyd. Præsten, udrustet med en højere autoritet, kan ulige bedre, men bør ikke sætte denne autoritet på spil, når ikke selve sagens betydning understøtter ham.

Denne skildring passer dog kun på de talrige og af folk i flæng besøgte grander. De fleste grandesedler løber imidlertid sognet igennem uden at vække synderlig interesse. Således bliver det i almindelighed kun sognets fædre og overhovedet de i ånden mere opvakte beboere, som kommer sammen, og mellem disse går det sammenlignelsesvis ganske ordentligt til.

Dog er afstemning meget ofte det eneste middel, hvorved et bestemt resultat lader sig opnå. Så hedder det: »Vil du eller vil du ikke?« – »Ja eller Nej!« – Resultaterne af forhandlingerne føres ind i en såkaldt grande-protokol og har almindelig gyldighed, selv om grandet har været nok så ringe besøgt. Dog er det tilfælde ingenlunde sjældent, at den tagne bestemmelse slås hen i vejret, og man nødes til at grande om igen, én gang, to gange. Så kommer det til at hedde: »Men dette skal også være det aller-sidste!«

»Præstekald«, s. 134.

(fortsættes i næste nummer).

VESTSLESVIGSK JUL 1855

Avisen beretter den 10. januar 1856:

Bønderne i Sønder Sejerslev have i anledning af julens nærmelse sammenskudt over 26 tdr. rug til uddeling blandt sognets trængende almue, i sandhed en god gjerning, som nok fortjente at efterlignes. Ligeledes har besidderen af Schackenborg, der for sin nærmeste kreds, Møgeltønder, altid er en god tilflugt i nøden, bidraget sit til at lette dyrtidens tryk i vinter ved uddelingen af betydelige portioner fødevarer. Til jul fik de fattige børn som sædvanlig et med gaver rigt behængt juletræ, og i disse dage uddeler greven et betydeligt kvantum brændsel til de særdeles mange, der kun sparsomt have fået denne nødvendige artikel indbjerget.

Chr.

GABRIEL KOCHS OPDRAGELSESMETODE

Fra 1821 til 1865 var den myndige Gabriel Koch præst og provst i Døstrup. Hans søn, C. F. Koch, der blev stiftsprovst i Ribe, har bevaret et barndomsminde, som avisen bragte ved hans død i 1895.

Da jeg var blevet konfirmeret, skulle jeg til bogen, men det smagte ikke, og jeg klagede til fader, at jeg slet ikke havde lyst til læsning. »Det gør ingenting, min dreng,« var svaret. »Du kan gå ud i stalden hver morgen, jeg skal

nok sige røgteren besked om, hvad du skal bestille.« Jeg gik ud i stalden, hvor det viste sig, at jeg skulle muge og hjælpe til ved al slags arbejde. Men nu fik jeg sådan en lyst til at læse, at jeg efter 14 dages forløb måtte ind til fader igen, og der var jo intet i vejen; det var jo det, han ville.

Chr.

KONGELIGT HUMØR I SÆD SKOLE

I 1934 var den nybyggede danske skole i Sæd taget i brug, og den skulle så vises frem, da den kongelige familie den 31. maj besøgte byen. Der var både kong Christian, dronningen, kronprins Frederik, prins Knud og hans gemalinde, prinsesse Caroline Mathilde. De kongelige gæster var meget veloplagte, beså skolen og hørte børnene synge. Kronprins Frederik, vor nuværende konge, opdagede i lærerens kontor en reklamekalender, hvorpå der var klæbet et billede af komponisten Wagner. Henvendt til læreren sagde han: »I skolestuen har De et harmonium, i Deres dagligstue et klaver, her i kontoret hænger Deres violin ved siden af selve Wagner. Jeg må komplimentere Dem for Deres smag.« Læreren sagde beskedent, at han ikke forstod Wagner, hvorpå prins Knud med humør rettede sin store bror: »Det er aldeles ikke Wagner. Du kan jo selv se, at der står A. Bai Nielsen neden under billedet.«

Kronprinsen gav ham et broderligt skub og sagde: »Å, dit vrøvlehoved!« A. Bai Nielsen var nemlig den købmand i Tønder, der havde udgivet ka-lenderen.

H. J.

MODVILLIGE BRUDEFOLK

Carsten Petersen fortæller i sin bog »Slesvigske Præster«, der indeholder mange oplysende træk om fortidens forhold, at giftermålet ikke altid var en helt frivillig sag. Det er hændt adskillige gange, at en mand af konsistoriet blev dømt til at tage pigen, og for at han ikke skulle smutte alligevel, blev vielsen fuldbyrdet straks i konsistoriets påsyn. I Hjordkær gik man særlig kraftigt til værks, da Tøge Jensen og Kirsten Thomisdatter viedes i 1645. »For modvillighedens skyld blev han opladt med jern på, thi han havde udlovet hende ægteskab og dertil krænket hende, hvilket han ikke ville holde og sit løfte efterkomme.« Anderledes lømpeligt gik det da i Højst 1711. Her løb bruden på bryllupsdagen kl. 12 om natten stiltiende sin vej, uden at nogen vidste det eller kendte grunden. Men lige så stille førte præsten hende næste dags aften tilbage til hendes plads. Den mest balstyrige af alle brudgomme, vi kender, var Kristian Hartvigsen i Åbenrå. Provst Tr. Arnkiels amme blev frugtsommelig og Kr. Hartvigsen beskyldtes for at være faderen. For at han ikke skulle stikke af, blev han på foranledning af provsten sat fast, ja,

hans hænder lænkedes. Her – i byens arresthus – viede præsten Trine og Kristian H., den sidste med lænkede hænder og piben i munden. Trine knælede, men Kristian vendte bagsiden til provsten. Sådan blev de to mennesker gift.

Dejn Hansen bringer i sin sognekronik for Emmerlev også en optegnelse om en modvillig brudgom.

For omtrent hundrede år siden kom et brudepar fra Kærgård til kirken for at vies. Nu var det dengang skik, og det var således endnu 1815 om ikke senere, at brudgommen og skafferen forlod brudeskaren ved kirkedøren for at gå en gang østen omkring kirken, medens damerne rettede på deres påklædning i våbenhuset. Da vor brudgom var kommet til kirken, forlod han skafferen og gik ned til Kærgård støtte. Skafferen fortsatte sin gang i den tro, at brudgommen nok skulle indfinde sig. Man ventede en stund efter ham i kirken, men han var og blev borte, er heller ikke set nogensinde siden. Det var dengang, søfarten på og fra Holland florerede, og på den tid lå netop hollandske smækker ved kysten for at overføre søfolk. Man mener, at brudgommen, der skal have været sømand, har begivet sig om bord og således undgået at knytte et bånd, der må være forekommet ham for byrdefuldt i længden. –

Ja, fremmed havn følte mere tiltrækkende end ægteskabets havn.

Chr.

TIL ABONNENTERNE

De senere år har bragt en glædelig stigning af holderantallet. Dette har selvsagt medført et større arbejdspress. Ekspeditionen henlægges derfor til Landsarkivet. Henvendelse vedr. bestillinger af bladet, indbetalinger og lignende bedes rettet til

Sønderjysk Månedsskrift, Landsarkivet, Åbenrå.

Adresseforandring må meddeles postvæsenet.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spiritnosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Ta'BUKO
til bords...**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{3}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{3}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodsraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

Støt

vore

annoncører

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved M. Møller

HADERSLEV

Bogtryk

Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri - Jernbanegade 8 - Tønder - Tlf. 2 15 50